

รายงานการวิจัย

ภายใต้โครงการทองผาภูมิตะวันตก BRT/PTT

เรื่อง

ตัวชี้วัดความสุข

หมู่บ้านไร่ป่า ต.ห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

หัวหน้าโครงการ

โสฬส

ศิริไสย์

นักวิจัย

ชิตชยางค์

ยมาภัย

ผู้ช่วยนักวิจัย

ลัดดา

ก่องเงิน

กุมารี

ลากาภรณ์

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

โครงการนี้วิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการ
ทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย ซึ่งร่วมจัดตั้งโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และศูนย์
พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ รหัสโครงการ BRT R_446001

สารบัญ

	หน้า
1. บทนำ	1.
2. แนวคิดเรื่องตัวชี้วัดทางสังคม	2.
3. แนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม	3.
4. วิธีการศึกษา	3.
5. ผลการศึกษา	4.
6. ตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้าน	4.
7. ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับตัวชี้วัด	6.
8. ตัวชี้วัดทางสังคมเพื่อปฏิบัติการด้านการพัฒนา	10.
9. สรุป	13.

รายงานการวิจัยเชิงมานุษยวิทยาเรื่อง
ตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านไร่ป่า ต.ห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี
(The Ethnomethodology study on the Societal Happiness Indicator)

ชิตชยางค์ ยมาภัย

abstract

งานวิจัยเรื่องตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านไร่ป่า เป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาตัวชี้วัดสภาพสังคม (societal indicator) ที่กำหนดโดยชุมชน ผลการศึกษาได้ตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านจำนวน 27 ตัวชี้วัด ซึ่งตัวชี้วัดดังกล่าวเป็นการสะท้อนสภาพปัญหา และความต้องการพัฒนาตนเองของชุมชน นอกจากนี้ยังสื่อถึงนิสัยของชุมชน และแสดงปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนด้วย ตัวชี้วัดดังกล่าวจะมีประโยชน์ในการนำไปใช้เพื่อส่งเสริมปฏิบัติการด้านการพัฒนา โดยใช้ตัวชี้วัดเป็นเป้าหมาย และเป็นเครื่องมือในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้

1. บทนำ

การศึกษาเรื่องตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้าน เป็นงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยา ที่มีเป้าหมายเพื่อศึกษาความหมายของ "สังคมที่ดี" หรือ "ความสุข ของหมู่บ้าน" ผ่านมุมมองของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ โดยการกำหนดเป็นตัวชี้วัดความสุขของสังคม (Happiness Indicator)

ความสำคัญของการกำหนดตัวชี้วัดโดยชาวบ้านคือการทำความเข้าใจสภาพปัญหา และความต้องการพัฒนาซึ่งกำหนดโดย "เจ้าของ" พื้นที่ ซึ่งมีความแตกต่างจากการกำหนดตัวชี้วัดโดยภาครัฐ ซึ่งใช้ตัวชี้วัดในระดับมหภาคในการประเมิน (To assess) ความต้องการพัฒนา และตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผนการพัฒนา

แต่การกำหนดตัวชี้วัดโดยชาวบ้าน เป็นการกำหนดตัวชี้วัดในระดับจุลภาค ซึ่งเน้นที่การปฏิบัติการในระดับท้องถิ่นเป็นสำคัญ ทั้งนี้เป้าหมายของตัวชี้วัดดังกล่าวมุ่งเน้นที่การทำความเข้าใจ (to understand) สภาพการณ์ของชุมชน

ตัวชี้วัดในระดับจุลภาคดังกล่าว จะยังมีความสำคัญอย่างยิ่งเมื่อนำไปใช้กับชุมชนที่เป็นชนกลุ่มน้อย หรือกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic group) ในประเทศไทย เพราะชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้จะมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากวัฒนธรรมไทยโดยทั่วไป ซึ่งตัวชี้วัดสังคมจึงควรที่จะมีความแตกต่าง และมีความจำเพาะเหมาะสมกับรากฐานทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ด้วย

ผลกระทบสำคัญสำหรับการกำหนดตัวชี้วัดสังคมโดยชุมชนก็คือการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และการเพิ่มอำนาจของประชาชนที่จะกำหนดชะตาชีวิตตนเอง และมีสิทธิในการปกครองตนเอง ซึ่งประเด็นดังกล่าว คือหัวใจของการกระจายอำนาจ และการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยา (Ethnomethodology) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสรรหาตัวชี้วัดความสุขในระดับหมู่บ้านที่กำหนดโดยชาวบ้าน โดยมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจสภาพปัญหา และสภาพที่พึงประสงค์ของหมู่บ้านผ่านมุมมองของชาวบ้านในฐานะเจ้าของพื้นที่ และเป็นผู้รับผลสุดท้ายของการพัฒนา

2. แนวคิดเรื่องตัวชี้วัดทางสังคม

ตัวชี้วัดทางสังคม เป็นเครื่องบอกสถานะทางสังคมในช่วงเวลาหนึ่งว่าเป็นเช่นไร Noll¹ กล่าวว่า ตัวชี้วัดทางสังคมมีหน้าที่พื้นฐานสองประการ คือ 1) การติดตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และ 2) การวัดสวัสดิการสังคม (welfare) Ferris² กล่าวถึงหน้าที่ของ ตัวชี้วัดทางสังคม คือ "การใช้เพื่อติดตามระบบสังคม ช่วยกำหนดการเปลี่ยนแปลง และช่วยชี้้นำการจัดการการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามที่เราต้องการ"

Land³ ได้แบ่งตัวชี้วัดทางสังคมออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ตัวชี้วัดเชิงเกณฑ์ (Criterion Indicators) ตัวชี้วัดความพึงพอใจของชีวิต และตัวชี้วัดความสุข (Life satisfaction/Happiness indicators) ตัวชี้วัดทางสังคมเชิงพรรณนา (descriptive social indicators)

ในงานวิจัยเรื่องนี้ใช้แนวคิดเรื่องตัวชี้วัดสังคมของ The Treasury Board of Canada Secretariat⁴ และตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จ.ป.ฐ.) ของประเทศไทยเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา⁵

ตัวชี้วัดสภาพสังคม (societal indicators) ของ แคนาดา ในปี ค.ศ. 2001 ประกอบด้วยตัวชี้วัด 4 หมวด 19 ตัวชี้วัด ได้แก่หมวดที่ 1 โอกาสทางเศรษฐกิจ และนวัตกรรมมีตัวชี้วัดคือ • GDP • รายได้ต่อหัว • นวัตกรรม • อัตราการจ้างงาน • การรู้หนังสือ • การได้รับการศึกษา

หมวดที่ 2 สุขภาพ มีตัวชี้วัด คือ • อายุขัยเฉลี่ย • สถานภาพทางสุขภาพ • อัตราการตายของทารกแรกเกิด • กิจกรรมการพัฒนาร่างกาย

หมวดที่ 3 สิ่งแวดล้อม มีตัวชี้วัด คือ • คุณภาพอากาศ • คุณภาพน้ำ • ความหลากหลายทางชีวภาพ • สารพิษตกค้างในสิ่งแวดล้อม

หมวดที่ 4 ความเข้มแข็งของชุมชน มีตัวชี้วัดคือ • จำนวนอาสาสมัคร • เจตคติต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม • การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรม • การมีส่วนร่วมทางการเมือง • อาชญากรรม

ในส่วนของความจำเป็นพื้นฐาน หรือ จปฐ ประกอบด้วยตัวชี้วัด จำนวน 8 หมวด 39 ตัวชี้วัด (ดูรายละเอียดใน www.codiac.ac.th)

3. แนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ในระบบวัฒนธรรมในสังคม ในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมมีทั้งวัฒนธรรมแกน (core culture) และวัฒนธรรมย่อย (subculture) ซึ่งองค์รวมของระบบวัฒนธรรมนั้น ควรจะเป็นการอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมย่อย ๆ มากกว่าการผสมกลมกลืนวัฒนธรรมเป็นอย่างเดียวกัน ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดซึ่งแสดงถึงการยอมรับทางความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

หลักการพื้นฐานของความหลากหลายทางวัฒนธรรม คือ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ย่อมต้องมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง และมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้แต่ละชุมชนต้องมีกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ดัดแปลง และปรับปรุงให้เป็นวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับท้องถิ่น และสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง และวัฒนธรรมต่าง ๆ ล้วนแต่มีคุณค่าเสมอกัน แต่ละคนควรจะต้องมีความเคารพในวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน และไม่นำความแตกต่างทางวัฒนธรรมมาประเมินค่าว่า ดี-ด้อย กว่ากัน

4. วิธีการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยา (ethnomethodology) โดยการศึกษาภาคสนามชุมชนบ้านไร่ป่า ต.ห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี โดยงานวิจัยเป็นการวิจัยเพื่อหาข้อสรุปพื้นฐานทางทฤษฎี (grounded theory) เกี่ยวกับตัวชี้วัดสภาพสังคม ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้กำหนด

การเลือกผู้ให้ข้อมูล ผู้ศึกษาได้จำแนกผู้ให้ข้อมูลออกเป็น สามกลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มสตรี และกลุ่มเยาวชน โดยมีการสัมภาษณ์ชาวบ้านทั้งหมด จำนวน 4 ราย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา จากบทสนทนาระหว่างผู้วิจัย กับผู้ให้ข้อมูล ประกอบกับการสังเกตสภาพชุมชน

5. ผลการศึกษา

ภูมิหลังของหมู่บ้านไร่ป่า

หมู่บ้านไร่ป่า ต.ห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี เป็นหมู่บ้านที่ถูกอพยพมาจัดตั้งใหม่ ณ บริเวณที่ตั้งปัจจุบัน ประมาณ ปี พ.ศ.2527 เนื่องจากที่ตั้งเดิมของหมู่บ้านอยู่ในเขตพื้นที่น้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนเขาแหลม (เขื่อนวชิราลงกรณ์)

ประชาชนในหมู่บ้านเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ปัจจุบันมีบ้านจำนวน 90 หลังคาเรือน โดยเป็นบ้านของคนไทย 75 ครัวเรือน และคนต่างด้าวประมาณ 15 ครัวเรือน

- อาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่ คือการประกอบอาชีพการเกษตร โดยเมื่ออพยพมาตั้งหมู่บ้านนั้นทางการได้จัดสรรที่ดินทำกินให้ชาวบ้านคนละ 15 ไร่ โดยเป็นที่อยู่อาศัย 1 ไร่ และที่ทำกิน 14 ไร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพทำไร่ เช่น ไร่ข้าว ไร่ข้าวโพด ไร่มันสัมปะหลัง และมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ขายที่ดินให้กับนายทุน แล้วรับจ้างทำการเกษตรในที่ดินเดิมของตนเอง

นอกจากการทำไร่แล้วพื้นที่ทำกินส่วนหนึ่งของหมู่บ้านยังถูกแปลงเป็นสวนเกษตรอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวนส้ม และมะนาว ซึ่งเจ้าของกิจการสวนเกษตรมักจะเป็นนายทุนที่อยู่ภายนอกชุมชน

ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้านไร่ป่ามีลักษณะทวิลักษณ์ (dualistic) กล่าวคือ มีทั้งสังคมประเพณี (tradition society) และสังคมทันสมัย (modern society) กล่าวคือหมู่บ้านยังคงรักษาค่านิยม-ประเพณีหลักของชาวกะเหรี่ยงไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านโครงสร้างสังคม และระบบความสัมพันธ์ในสังคมยังคงเป็นยึดประเพณีดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง ขณะที่แบบแผนการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ ก็จะมีลักษณะคล้ายกับสังคมไทยทั่วไป

6. ตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้าน (Tentative indicators)

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยมานุษยวิทยา สามารถสรุปร่างตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านได้ดังนี้

ตัวชี้วัด	เกณฑ์
บุคคล/ครอบครัว	
- สุขภาพ	1. ปลอดภัยจากโรค เช่น เอชไอวี มาเลเรีย 2. ไม่สูบบุหรี่ 3. อายุ 65 ปี
- การรู้หนังสือ	4. ม.6
- การรักษาพยาบาล	5. มีสถานื่อนามัยในหมู่บ้าน
ความสุขของครอบครัว	6. คนในครอบครัวมีความเข้าใจกัน 7. หัวหน้าครอบครัวมีความรับผิดชอบ 8. ลูกไม่ติดยาเสพติด
สภาพแวดล้อม	
- คุณภาพดิน	9. มีการปรับปรุงคุณภาพดิน
- อากาศ	10. ฝนตกต้องตามฤดูกาล 11. ไม่มีฝุ่น
- น้ำ	12. มีการจัดการน้ำ 13. มีน้ำสะอาดเพียงพอ
- ป่าไม้	14. ไม่มีการตัดไม้ทำลายป่า 15. มีการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ
- มลพิษ และสารเคมี	16. ลดการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร
เศรษฐกิจ	
- รายได้ การมีงานทำ	17. มีงานทำในหมู่บ้าน 18. มีอาชีพเสริม
- การถือครองที่ดิน	19. 15 ไร่
- ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	20. 4000 บาท/เดือน
สังคม-วัฒนธรรม	
- อาชญากรรม	21. มีความปลอดภัยจากคนต่างด้าว 22. ไม่มีการทะเลาะกัน
- การมีส่วนร่วมทางการเมือง	23. ผู้ใหญ่บ้านมีความเสียสละ

- การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน	24. มีความสามัคคี 25. ชาวบ้านมาร่วมงานของชุมชน
- การธำรงรักษาประเพณีวัฒนธรรม	26. การธำรงรักษาภาษากะเหรี่ยง 27. มีการสอนภาษาในโรงเรียน

จากการศึกษาสามารถสรุปตัวชี้วัดและเกณฑ์ ได้ทั้งหมด 27 ตัวชี้วัด ซึ่งตัวชี้วัดดังกล่าว เป็นการสังเคราะห์จากการสอบถามชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำ กลุ่มสตรี และกลุ่มเยาวชน โดยตัวชี้วัดต่าง ๆ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 หมวดคือ

- บุคคล/ครอบครัว จำนวน 8 ตัวชี้วัด
- สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จำนวน 8 ตัวชี้วัด
- เศรษฐกิจ จำนวน 4 ตัวชี้วัด
- สังคมวัฒนธรรม จำนวน 7 ตัวชี้วัด

7. ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับตัวชี้วัด

ชุมชนไร่ป่า ซึ่งเป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งทันสมัยกึ่งประเพณีนั้น มีตัวชี้วัดความสุขซึ่งสะท้อนลักษณะเฉพาะของชุมชนได้หลายประการคือ

ตัวชี้วัดที่สะท้อนสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน

หากพิจารณาถึงที่มาของตัวชี้วัดแล้วจะเห็นได้ว่า ตัวชี้วัดซึ่งกำหนดโดยชาวบ้านนั้นจะสะท้อนนัย สองด้านคือ ด้านที่หนึ่งตัวชี้วัดซึ่งสะท้อนสภาพปัญหาปัจจุบันของหมู่บ้าน และอีกด้านหนึ่งจะเป็นการสะท้อนถึงสภาพที่พึงปรารถนาของชุมชน

การสะท้อนสภาพปัญหาเฉพาะที่สำคัญของหมู่บ้าน มีตัวชี้วัดที่สำคัญ ตัวชี้วัดที่ 9 มีการปรับปรุงคุณภาพดิน ตัวชี้วัดที่ 16 ลดการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร และตัวชี้วัดที่ 21 มีความปลอดภัยจากคนต่างด้าว

ตัวชี้วัดทั้งสามตัวดังกล่าวข้างต้นเป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนสภาพปัญหาของหมู่บ้านไร่ป่าที่ดีที่สุด ซึ่งจากการศึกษาชุมชนจะพบว่าปัญหาของหมู่บ้านที่สำคัญก็คือ ปัญหาเรื่องคุณภาพดิน ดังที่ชาวบ้านได้บอกว่า “ดินไม่ดี ผ่านการใช้งานโดยไม่ดูแล รอนวันเสื่อม”⁶ และ “ในดินมีสารเคมี จากยาฆ่าหญ้า ดินจึงเสีย... การใช้ที่ดินต้องใช้ที่เดิมตลอดไม่มีการหมุนเวียนเหมือนที่เก่า”⁷

คำพูดของชาวบ้านดังกล่าวสะท้อนถึงปัญหาสำคัญของหมู่บ้านที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับครอบครัวซึ่งประกอบอาชีพกสิกรรม ซึ่งที่ดินมีความจำเป็นอย่างมาก ตัวชีวิตซึ่งบอกว่า ควรมีการปรับปรุงคุณภาพดินจึงเป็นการสะท้อนต่อสภาพปัญหาในปัจจุบันการผลิตที่สำคัญของหมู่บ้านที่เป็นสังคมเกษตรที่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ดินในการเพาะปลูก

ตัวชีวิตต่อมา ก็เป็นการสะท้อนถึงการประกอบอาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน และเป็นผลสืบเนื่องจากตัวชีวิตตัวแรก เพราะจากสภาพการประกอบอาชีพของชาวบ้านในปัจจุบันที่ต้องมีการใช้ยาฆ่าแมลง และสารเคมีจำนวนมาก ซึ่งการใช้สารเคมีนั้นชาวบ้านรายหนึ่งได้บอกว่า “ที่ดินไม่ได้ไม่มีการหมุนเวียนแบบที่เก่า ทำให้หญ้าโตเพราะมีเมล็ดหญ้าในไร่... ด้ายหญ้าเองไม่ไหว ก็ต้องใช้ยาฆ่าหญ้า ยาคุมหญ้า”⁸ ขณะที่ชาวบ้านอีกรายหนึ่งกล่าวว่า “ข้างบนมีสวนส้ม สวนมะนาว ก็ไม่แน่ใจว่าใช้ยาเยอะหรือเปล่า คิดว่าหน้าฝนคงมียาไหลลงมาในน้ำแน่ ๆ เห็นปลาเป็นแผลไม่รู้ที่เกิดจากอะไร กัดกันเองหรือสารพิษ”⁹

คำบอกเล่าของชาวบ้านข้างต้น แสดงถึงความจำเป็นของการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรแบบปัจจุบัน โดยในส่วนของกลุ่มที่ทำสวนส้ม สวนมะนาว ก็ต้องใช้สารเคมี(จำนวนมาก) ในการบำรุงและควบคุมพืช ในขณะที่ชาวบ้านซึ่งเป็นเกษตรกรรายย่อยก็ต้องใช้ยาฆ่าหญ้า และยาคุมหญ้า เพราะไม่สามารถด้ายหญ้าได้ทัน

ปัญหาเรื่องการใช้สารเคมีจึงเป็นปัญหาสำคัญสำหรับการประกอบอาชีพของชาวบ้าน แต่ประเด็นดังกล่าวนี้อาจจะยังไม่เป็นส่งผลเชิงประจักษ์ต่อชาวบ้านในปัจจุบันเพราะจากการศึกษาก็ไม่พบว่าชาวบ้านมีความห่วงใยต่อสุขภาพในเรื่องของโรคภัยจากสารเคมี ที่พบมีเพียงการกลัวโรคมะเร็ง อันเกิดจากการสูบบุหรี่เท่านั้น

ตัวชีวิตตัวที่สามที่สะท้อนสภาพปัญหาเฉพาะของชุมชน คือ ปัญหาคนต่างด้าว ซึ่งถึงแม้ในปัจจุบันหมู่บ้านยังไม่เคยเกิดความวุ่นวายจากคนต่างด้าวในหมู่บ้านก็ตาม แต่คนในหมู่บ้านก็มีความหวาดระแวงต่อคนต่างด้าว และไม่ไว้ใจในความปลอดภัยของตนเอง ชาวบ้านรายหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “มีคนต่างด้าวมาเดินพ่นพ้าน ตอนกลางคืนก็น่ากลัว ไม่กล้าออกจากบ้านไปไหน”¹⁰ ขณะที่ชาวบ้านอีกรายหนึ่งก็บอกว่า “คนต่างด้าวที่เข้ามา ก็ไม่มีปัญหา กลัวแต่ทหารพม่าถ้ารู้ว่า มีพวกกะเหรี่ยง”¹¹ อยู่ก็อาจจะเข้ามาทำร้ายได้”¹² ซึ่งปัญหาคนต่างด้าวดังกล่าวก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าในหมู่บ้านชายแดนนั้นรัฐเองก็ไม่สามารถเข้าไปให้ความคุ้มครองชาวบ้านได้ และไม่สามารถควบคุมการเดินทางเข้าออกระหว่างประเทศของคนอาศัยอยู่บริเวณชายแดนได้

ในส่วนของตัวชีวิตที่เป็นด้านสภาพที่พึงปรารถนาของหมู่บ้านที่มีความน่าสนใจ และแสดงลักษณะเฉพาะของหมู่บ้านคือ ตัวชีวิตที่ 12 มีการจัดการน้ำ ซึ่งประเด็นเรื่องการจัดการน้ำดังกล่าว

เป็นประเด็นปัญหาแฝง (problematic) ของหมู่บ้าน กล่าวคือ ปัจจุบันการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรในพื้นที่หมู่บ้านไร่ป่า อาจจะจำแนกได้เป็นสองประเภทคือ การทำการเกษตรเชิงอุตสาหกรรม เช่นการทำสวนมะนาว และสวนส้ม ซึ่งการเกษตรประเภทนี้จะมีนายทุนเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมาก และใช้เทคโนโลยี และลงทุนในการทำการเกษตรสูง อีกประเภทหนึ่งคือการทำไร่ของชาวบ้าน ซึ่งจะทำในพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐ ประมาณรายละ 15 ไร่

สภาพปัจจุบันของการทำสวนเกษตรขนาดใหญ่ นั้น นายทุนจะสามารถสูบน้ำเข้าไปใช้ในสวนของตนเอง โดยบางครั้งในฤดูแล้ง การสูบน้ำจะทำให้ น้ำในลำห้วยแห้งไป และมีบางสวนที่มีการสร้างทำนบกั้นลำห้วยเพื่อสูบน้ำเข้าพื้นที่ของตนเอง

• ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงอาจนำไปสู่ความขัดแย้ง และการแย่งชิงทรัพยากรได้ หากไม่มีการจัดการน้ำที่ดี เพราะในอนาคตซึ่งมีแนวโน้มของการขยายการทำสวนเกษตร จึงน่าจะมีความต้องการใช้น้ำที่เพิ่มมากขึ้น ขณะที่ชาวบ้านเองก็มีความจำเป็น และต้องพึ่งพาน้ำจากลำห้วยเช่นเดียวกัน ประเด็นดังกล่าวจึงมีความน่าสนใจว่าชาวบ้านจะสามารถเพิ่มอำนาจในปกครองตนเอง (self governance) โดยให้ชาวบ้านมีสิทธิ และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตนเอง และประเด็นเรื่องการจัดการน้ำดังกล่าวนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมของท้องถิ่น และเป็นการเพิ่มอำนาจ (empowerment) ให้ประชาชนอย่างแท้จริง

ตัวชี้วัดสื่อถึงนิสัยของชุมชน

ประเด็นที่น่าสนใจประการที่สองของตัวชี้วัดความสุขของสังคมหมู่บ้านไร่ป่า ก็คือ ตัวชี้วัดเป็นเครื่องสื่อถึงนิสัย-ค่านิยมของคนในหมู่บ้าน ซึ่งนิสัยที่น่าสนใจและเป็นลักษณะเฉพาะ¹³ ของหมู่บ้าน ได้แก่ ความผูกพันกับธรรมชาติ และการใช้ชีวิตอย่างสงบของคนในหมู่บ้าน

ความผูกพันกับธรรมชาติ จะเห็นได้จากตัวชี้วัดเกี่ยวกับด้านสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านนั้นจะมีถึง 8 ตัวชี้วัด ขณะที่ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ มีเพียง 4 ตัวชี้วัดเท่านั้น โดยตัวชี้วัดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนั้น ก็ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับความสุขของชีวิตซึ่งมีความสัมพันธ์กับคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่ดี กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้าสิ่งแวดล้อมดี ชีวิตก็จะเป็นสุข ซึ่งประเด็นดังกล่าวจึงเป็นการสื่อถึงนิสัยที่สำคัญของคนกะเหรี่ยงประการหนึ่งคือ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม

การใช้ชีวิตด้วยความสงบของคนในหมู่บ้าน จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า มีหลาย ๆ ประเด็นซึ่งสะท้อนถึงความต้องการใช้ชีวิตอย่างสงบของคนในหมู่บ้าน ได้แก่ ตัวชี้วัดที่ 22 การไม่มีการ

ทะเลาะกันในหมู่บ้าน ตัวชีวิตที่ 6 คนในครอบครัวมีความเข้าใจกัน ตัวชีวิตที่ 24 ชุมชนมีความสามัคคีกัน

ตัวชีวิตทั้งสามตัวดังกล่าวข้างต้นสะท้อนนิสัยสำคัญของชาวกะเหรี่ยง คือความเป็นอยู่อย่างสงบ ดังที่ชาวได้บอกว่า “คนกะเหรี่ยงอยู่ที่ไหนก็ได้ กะเหรี่ยงชอบอยู่สบาย ไม่ชอบบรรพราฆ่าฟัน”¹⁴ “เคยมีการตีกันครั้งแรกในแปลงหัวเมือกกลางเดือนกุมภาพันธ์... ไม่อยากให้มีอีก”¹⁵ และ “คนในครอบครัวต้องเข้าใจกัน ถ้าเราจนก็ต้องยอมรับว่าจน ไม่อยากได้นุ่นอยากได้นี้”¹⁶

ซึ่งจากการลงศึกษาภาคสนามของผู้วิจัยได้ข้อสังเกตว่า คนในหมู่บ้านไร่ป่านี้ อยากที่จะทำงานอยู่ในหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านมักจะไม่สามารถไปทำงานต่างถิ่น (ไม่ว่าในจังหวัดกาญจนบุรีหรือกรุงเทพฯ) ได้นาน จะไปประมาณ 2-3 เดือน ก็จะกลับมาอยู่ที่หมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนในหมู่บ้านยินดีที่จะอยู่ในหมู่บ้านมากกว่าไปทำงานหาเงินในเมือง

อีกตัวอย่างหนึ่งซึ่งเป็นประสบการณ์จากการทำงานกับชาวบ้าน พบว่าคนในหมู่บ้านนั้นมีความต้องการทำงานแบบพอเพียงเท่านั้น ผู้ศึกษาเคยทดลองส่งเสริมการปลูกผักเพื่อเป็นอาชีพเสริมให้กับกลุ่มเกษตรกร ซึ่งผลการดำเนินงานพบว่าชาวบ้านไม่มีความกระตือรือร้นที่จะทำอาชีพเสริมทั้ง ๆ ที่ทางโครงการวิจัยเป็นผู้สนับสนุนทุนดำเนินการ ซึ่งปัจจัยประการหนึ่งผู้ศึกษาคิดว่าน่าจะเกิดจากกิจกรรมการปลูกผักเป็นกิจกรรมที่ไม่สอดคล้องกับนิสัยของคนกะเหรี่ยง คือคนกะเหรี่ยงยังมีนิสัยเก็บผักกิน และคงมองว่าเป็นเรื่องประหลาดที่คนเราจะต้องมาปลูกผักกิน และขายผักให้แก่กัน

นอกจากนั้นในงานศึกษานี้ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านก็จะพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ทั้งคนที่มีอายุ และเยาวชนต่างมีทัศนคติในการดำรงชีพอย่างพอเพียง เช่น “อนาคตตอยากอยู่ที่บ้านนี้ ทำไร”¹⁷ “อยากให้ลูกทำงานในบ้าน ทำการเกษตรแล้วหารายได้เสริม... ไปทำงานในเมืองสักพักแล้วเก็บเงินกลับมาอยู่บ้าน”¹⁸ “อยากทำงานของตัวเองในหมู่บ้าน ไม่ต้องรวย เจ็บป่วยพอมีเงินรักษา มีเงินส่งลูกเรียน ไม่ต้องกู้เงิน”¹⁹

ตัวชีวิตแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางสังคม

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ตัวชีวิตสังคมแสดงถึงปรากฏการณ์ทางสังคม (Social phenomena) ในหมู่บ้าน ซึ่งจากการศึกษาพบปรากฏการณ์ที่สำคัญสองประการคือ

ประการแรกหมู่บ้านไร่ป่า กำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรม กล่าวคือชาวบ้านหมู่บ้านไร่ป่าซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ซึ่งมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง และเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างจะเป็นหมู่บ้านแบบดั้งเดิม (traditional) โดยเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลห้วยเขียงด้วยกัน แต่ขณะเดียวกันในหมู่บ้านก็เกิดกระบวนการทางวัฒนธรรม (acculturate) คือ การปะทะกับวัฒนธรรมภาย

นอกที่เข้ามาสู่หมู่บ้าน ชาวบ้านรายหนึ่งได้กล่าวถึงผลของกระบวนการทางวัฒนธรรมดังกล่าวไว้ ซึ่งสะท้อนปรากฏการณ์ของหมู่บ้านที่ชัดเจนว่า "วัฒนธรรมคงจะเป็นอย่างเดิมไม่ได้ คงต้องประยุกต์ไป เช่นการแต่งตัวก็อาจจะหายไป อาจจะมีเฉพาะในวันสำคัญ"²⁰

คำกล่าวของชาวบ้านข้างต้นคือผลของกระบวนการทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยที่ชัดเจนที่สุดว่าถึงที่สุดแล้ววัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ก็มีได้เป็น "วิถีชีวิต" อีกต่อไป วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นเพียง "ของหายาก" ที่ต้องเก็บรักษาไว้เท่านั้น

อีกประเด็นหนึ่งซึ่งแสดงปรากฏการณ์ทางสังคม ก็คือการเกิดช่องว่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนสองรุ่น คือ เยาวชน กับผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ในเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้แก่ ภาษากะเหรี่ยง ซึ่งปัจจุบันผู้ที่ใช้ภาษากะเหรี่ยงในการสื่อสารนั้นจะเป็นคนที่อายุเกิน 30 ปีขึ้นไป ขณะที่เด็ก ๆ ในหมู่บ้านจะใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร

ประเด็นเรื่องภาษากะเหรี่ยงน่าจะเป็นประเด็นที่ชัดเจนที่สุดสำหรับเรื่องช่องว่างทางวัฒนธรรมของหมู่บ้าน เพราะภาษาเป็นวัฒนธรรมที่คนในหมู่บ้านคิดว่าสำคัญและอยากให้มีการธำรงรักษาไว้มากที่สุด "เป็นห่วงก็แต่ภาษา อยากให้ภาษาอยู่ต่อไป"²¹ "ภาษาทุกวันนี้ก็จะหายไป อยากให้เด็กพูดได้ ลูก ๆ ก็พูดกันได้แค่สองคน...โรงเรียนน่าจะมีการสอนภาษากะเหรี่ยง"²² แต่ขณะที่เยาวชนในหมู่บ้านกลับมีทัศนะว่า "ภาษากะเหรี่ยงฟังได้ไม่ทั้งหมด พูดได้น้อย แต่ถ้ามีสอนก็จะไม่เรียน"²³

ช่องว่างทางวัฒนธรรมดังกล่าวนำไปสู่โจทย์สำคัญเกี่ยวกับอนาคตทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย ซึ่งประเด็นนี้ได้อยู่ที่ว่าจำเป็นจะต้องรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองไว้ แต่ประเด็นอยู่ที่ว่า ชาวบ้านได้เกิดความสำนึก(awareness) ถึงภัยอันตรายทางวัฒนธรรม (culture endangerment) หรือไม่ และชาวบ้านได้ตัดสินใจดำเนินการใด ๆ หรือปล่อยให้ไปตามยถากรรม

ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ตัวชี้วัดที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ตัวชี้วัดที่ 26 มีการธำรงรักษาภาษากะเหรี่ยง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในหมู่บ้านยังต้องการที่จะให้วัฒนธรรมกะเหรี่ยงยังมีความหมายถึง "วิถีชีวิต" มากกว่า "ของมีค่า" เท่านั้น

8. ตัวชี้วัดทางสังคมเพื่อปฏิบัติการด้านการพัฒนา (Indicator for development practices)

ตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนในฐานะที่นำไปสู่ปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาชุมชน ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ลักษณะเชิงสัมพัทธ์ของตัวชี้วัด

จากผลการศึกษาเรื่องตัวชี้วัดทางสังคมของหมู่บ้านไร่ป่า ซึ่งสามารถได้ตัวชี้วัดเบื้องต้น (tentative indicators) จำนวน 27 ตัวชี้วัดนั้น หากพิจารณาโดยภาพรวมของตัวชี้วัดต่าง ๆ แล้วก็จะพบว่า มิได้มีความแตกต่างจากเครื่องชี้วัดที่ดำเนินการโดยรัฐบาล หรือเครื่องชี้วัดเชิงมหภาค (Macro level) อย่างมากมาย และในหลาย ๆ ประเด็น ก็มีตัวชี้วัดซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน เช่นเรื่องรายได้ สุขภาพอนามัย การถือครองที่ดิน การมีส่วนร่วมกับชุมชน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับตัวชี้วัด จปฐ. ของรัฐบาล

แต่หากพิจารณาถึงตัวชี้วัดสังคมระดับหมู่บ้าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวชี้วัดระดับจุลภาค (micro level) นั้น นัยสำคัญของตัวชี้วัดดังกล่าวมิได้อยู่ที่ผลซึ่งแสดงความแตกต่างจากตัวชี้วัดของภาครัฐ แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่การที่ประชาชนได้มีสิทธิที่จะนิยาม "สังคมที่มีความสุข" ด้วยตนเอง (self-determination)

ประเด็นสำคัญที่เป็นความแตกต่างของตัวชี้วัดทั้งสองระดับก็คือ ตัวชี้วัดระดับมหภาคมีเป้าหมายเพื่อที่จะ ประเมินสภาวะของหมู่บ้าน แต่ตัวชี้วัดในระดับจุลภาคมีเป้าหมายที่จะทำความเข้าใจ (understanding)) สภาวะของหมู่บ้าน

ประเด็นสำคัญสำหรับตัวชี้วัดจึงอยู่ที่ลักษณะเชิงสัมพัทธ์ที่มีได้มุ่งการเปรียบเทียบแต่มุ่งทำความเข้าใจในฐานะที่เป็นเครื่องสะท้อนปัญหา และความต้องการของชุมชน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ปัญหาที่เป็นของชุมชนอย่างแท้จริง และเร่งด่วนก็คือ ปัญหาเรื่องที่ดิน ปัญหาสารเคมี และปัญหาคนต่างด้าวในหมู่บ้าน

ตัวชี้วัดในฐานะเป็นเป้าหมายของการพัฒนา

ประเด็นสำคัญสำหรับตัวชี้วัดสังคมในระดับหมู่บ้านก็คือ ตัวชี้วัดดังกล่าวจะนำไปสู่ปฏิบัติการในการพัฒนาชุมชน ก็ต่อเมื่อได้ใช้ตัวชี้วัดเพื่อเป็นเป้าหมายในการพัฒนา

ที่ผ่านมการใช้ตัวชี้วัดต่าง ๆ มักจะเป็นไปเพื่อการประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมา หรือเป็นการวัดและประเมินความสำเร็จของการพัฒนา แต่สำหรับตัวชี้วัดสังคมระดับจุลภาคอันมีลักษณะสัมพัทธ์ดังกล่าวข้างต้นนั้นจุดมุ่งเชิงการพัฒนา ก็คือ เป็นการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา

การใช้ตัวชี้วัดในฐานะเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ในความหมายหนึ่งก็คือการที่คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน (building shared vision) ซึ่งการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันผ่านระบบตัวชี้วัดทางสังคมนั้นจะมีความสำคัญก็คือ วิสัยทัศน์ดังกล่าวจะเป็นวิสัยทัศน์ภาคปฏิบัติ

(practical vision) ที่คนในชุมชนได้ร่วมกำหนดสภาพที่พึงปรารถนา หรือสภาพที่ชุมชนที่พึงประสงค์ ทั้งนี้ตัวชี้วัดดังกล่าวก็เป็นเสมือนเครื่องนำทางการพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ชุมชนต้องการ

ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมชัดเจนก็เช่นในการกำหนดแผนงาน/งบประมาณของ อบต. ห้วยเขย่ง ซึ่งที่ผ่านมา อบต. จะดำเนินการโดยชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งในแผน ปี 2546²⁴ จะพบว่าโครงการต่าง ๆ ที่ลงมาในพื้นที่หมู่บ้านไร่บ้านนั้น มีจำนวนทั้งสิ้น 8 โครงการ เช่นโครงการการก่อสร้างรางระบายน้ำ การสร้างรั้วศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การจัดหาเครื่องอัดฟางข้าว การปรับปรุงทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ซึ่งโครงการต่าง ๆ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าไม่มีโครงการที่สนองตอบปัญหาและความต้องการของชาวบ้านที่สำคัญ เช่น ไม่มีโครงการเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพดิน การแก้ปัญหาการใช้สารเคมี หรือการดูแลด้านปัญหาคนต่างด้าวเลย

ตัวอย่างที่ยกมาดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้เห็นได้ว่า อบต. ควรจะใช้ตัวชี้วัดทางสังคมของหมู่บ้าน เป็นเครื่องกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาหมู่บ้าน และนำไปเป็นกรอบในการกำหนดแผนงาน/งบประมาณของอบต. ให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่กำหนดโดยชุมชน ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวก็จะไปสู่กระบวนการจัดการแบบมีส่วนร่วม และส่งเสริมการปกครองตนเองของชาวบ้าน อันเป็นกระบวนการเพิ่มอำนาจชุมชนที่สำคัญที่สุด คือ ให้อำนาจของชุมชนในการตัดสินใจการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนด้วยตนเอง

ตัวชี้วัดสังคม : เครื่องมือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้

นอกจากจะใช้เพื่อเป็นการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาแล้ว ตัวชี้วัดสังคมของหมู่บ้าน ก็สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาด้วย ประเด็นสำคัญสำหรับการใช้ตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาชุมชนก็คือ การใช้ตัวชี้วัดในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งตัวชี้วัดดังกล่าวจะมีบทบาทสำคัญในสองขั้นตอนคือ

ขั้นตอนการกำหนดตัวชี้วัด การกำหนดตัวชี้วัดของชุมชนนั้น เป็นเรื่องของการสังเคราะห์ความสุขของคนในชุมชนร่วมกัน ซึ่งมีใช่เป็นการกำหนดตัวชี้วัดของใครคนใดคนหนึ่งหมู่บ้าน การกำหนดตัวชี้วัดของหมู่บ้านดังกล่าวจะนำไปสู่ การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน และร่วมกันกำหนดหาทางออกที่พึงประสงค์ของหมู่บ้าน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนสำคัญของชุมชนที่จะเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ (collective action learning) ภายหลังที่คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดตัวชี้วัด ก็ต้องนำไปสู่การ

ปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามตัวชี้วัดที่ได้กำหนดไว้ กระบวนการพัฒนาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามตัวชี้วัด ก็คือ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้นั่นเอง

9. สรุป

จากการศึกษาเรื่องตัวชี้วัดความสุขของหมู่บ้านไร่ป่า ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่าตัวชี้วัดทางสังคมมีนัยสำคัญดังต่อไปนี้

ประการแรกตัวชี้วัดทางสังคมเป็นเครื่องสะท้อนสภาพปัญหาและความต้องการของหมู่บ้าน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า สภาพปัญหาเฉพาะของหมู่บ้านไร่ป่าก็คือ ปัญหาเรื่องคุณภาพดิน การใช้สารเคมีในการทำการเกษตร และภัยคุกคามจากคนต่างด้าว ขณะที่สภาพที่พึงปรารถนาของหมู่บ้านมีสองประการสำคัญคือ ความต้องการจัดการทรัพยากรน้ำ และความต้องการที่จะดำรงรักษาภาษากะเหรี่ยง

ประการที่สองเครื่องชี้วัดทางสังคมสื่อถึง “นิสัย” ของชุมชน (village's habit) ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชาวกะเหรี่ยงมีนิสัยสำคัญ คือ ความต้องการอยู่กับธรรมชาติ และอยู่อย่างสงบ และพอเพียง

ประการที่สามตัวชี้วัดทางสังคมช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม-วัฒนธรรม(socio-cultural phenomenon) ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน กล่าวคือสะท้อนกระบวนการทางวัฒนธรรม และช่องว่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนในหมู่บ้าน

ประการที่สี่ ตัวชี้วัดทางสังคมสามารถมีบทบาทในการเป็นเครื่องมือให้เกิดปฏิบัติการเพื่อการพัฒนา โดยการใช้ตัวชี้วัดสังคมเพื่อทำความเข้าใจในสภาพสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายร่วมของคนในชุมชน และการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้

โดยสรุปนัยสำคัญของการจัดทำตัวชี้วัดทางสังคมระดับหมู่บ้านนั้น ก็จะเป็นประโยชน์ของการใช้มานุษยวิธีวิทยาเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน โดยการส่งเสริมการกำหนดชะตาชีวิตตนเอง (self-determination) และการเพิ่มอำนาจให้ประชาชน (empowerment) ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมตัดสินใจ และปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น

¹ Noll, Heinz-Herbert. Social Indicators and social reporting: the international experience.

www.ccsd.caa/noll1.htm

² Land, Kenneth. 2001. Social indicators. www.cob.vt.edu/market/isqols/kenlandessay.htm

³ Land อ้างแล้ว

⁴ ดู www.tbs-sct.gc.ca

⁵ ดู www.dit.rid.ac.th/jpt/

-
- ⁶ สัมภาษณ์ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน วันที่ 4 ก.พ. 2546
- ⁷ สัมภาษณ์ นางทองสุข ศรีวัฒนา วันที่ 1 มีนาคม 2546
- ⁸ สัมภาษณ์ นางทองสุข ศรีวัฒนา วันที่ 1 มีนาคม 2546
- ⁹ สัมภาษณ์ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน วันที่ 4 ก.พ. 2546
- ¹⁰ สัมภาษณ์ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน วันที่ 4 ก.พ. 2546
- ¹¹ กะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในพม่า กะเหรี่ยงไทยที่หมู่บ้านไร่ป่าจะเรียกว่ากะหรั่ง- ผู้เขียน
- ¹² สัมภาษณ์ นางทองสุข ศรีวัฒนา วันที่ 1 มีนาคม 2546
- ¹³ ลักษณะเฉพาะของหมู่บ้านมิได้จำเป็นว่าจะต้องเป็นความแตกต่างจากหมู่บ้านอื่น แต่คือค่านิยมที่เด่นชัดของหมู่บ้านไร่ป่า ซึ่งหมู่บ้านอื่น ๆ ในประเทศไทยอาจจะเหมือนหรือแตกต่างก็ได้
- ¹⁴ สัมภาษณ์ นางทองสุข ศรีวัฒนา วันที่ 1 มีนาคม 2546
- ¹⁵ สัมภาษณ์นายวีระชัย วันที่ 1 มี.ค. 2546
- ¹⁶ สัมภาษณ์ น.ส.แดงกิจ ศรีวัฒนา วันที่ 4 ก.พ. 2546
- ¹⁷ สัมภาษณ์นายวีระชัย วันที่ 1 มี.ค. 2546
- ¹⁸ สัมภาษณ์ นางทองสุข ศรีวัฒนา วันที่ 1 มีนาคม 2546
- ¹⁹ สัมภาษณ์ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน วันที่ 4 ก.พ. 2546
- ²⁰ สัมภาษณ์ น.ส.แดงกิจ ศรีวัฒนา วันที่ 4 ก.พ. 2546
- ²¹ สัมภาษณ์ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน วันที่ 4 ก.พ. 2546
- ²² สัมภาษณ์ นางทองสุข ศรีวัฒนา วันที่ 1 มีนาคม 2546
- ²³ สัมภาษณ์นายวีระชัย วันที่ 1 มี.ค. 2546
- ²⁴ แผน อบต. ห้วยเขย่ง ปี 2546